

FRI-2B.313-1-L-01

THE PHILOSOPHICAL LEGACY OF JOHN LOCKE

Assoc. Prof. Elitsa Kumanova, PhD

Department of Public Law Science, Faculty of Law

“Angel Kanchev” University of Ruse

Phone: +35982888434

E-mail: ekumanova@uni-ruse.bg

***Abstract:** John Locke's contribution to the world's philosophical heritage is multifaceted with his philosophical work. He has influenced the subjective idealism of George Berkeley, the phenomenalism of David Hume, the materialism of the French philosophers of the Age of Enlightenment - Paul Holbach, Denis Diderot, Claude Helvetius. His political treatises guide European and American political philosophy through decades.*

***Keywords:** political philosophy, idealism, phenomenalism, materialism*

I. Джон Лок е автор на множество съчинения: „Писмо за толерантността” (1689 г.), „Есе за човешкото разбиране” (1689 г.), „Второ писмо за толерантността” (1690 г.), „Два трактата за управлението” (1690 г.), „Опит за човешкото познание” (1690 г.), „Опит върху човешкия разум” (1690 г.), „Някои размисли относно намаляването на лихвите и повишаването на стойността на парите” (1691 г.), „Трето писмо за толерантността” (1692 г.), „Някои мисли за възпитанието” (1693 г.), „Следващи разсъждения относно повишаването на стойността на парите” (1693 г.), „Разумността на християнството” (1695 г.), „Писмо до епископа на Уорчестър” (1697 г.). След неговата смърт излизат произведенията: „Дискурсът върху чудесата”, „Четвърто писмо за толерантността”, „Елементи на природната философия”.

Към средата на XVII век в Англия се разпространяват естествено-научните идеи. Те увеличат водещите умове, тяхното влияние изпитва и Джон Лок. Той се проявява като привърженик на описателното естествознание и пише трактата „За медицинското изкуство” (1669 г.), в който излага виждането си за експерименталното изучаване на човешките заболявания. Придаването на основополагащо значение на опитно-експерименталното познание намира израз във философската доктрина на Джон Лок. Тя е посветена на гносеологическата проблематика.

II. Джон Лок развива концепцията за опитния произход на човешкото познание. Той си поставя задачата „да проучи произхода на понятията за нещата, които човек използва и за които съзнава, че са в душата му и начините, по които те стават достояние на разума”, който се стреми да установи истинността и размерите на това познание. Познанието има за цел „простите идеи” – най-малките елементи на човешкото знание и не е нищо друго освен възприемане на съответствието и несъответствието между тях.

Под „идеи” Джон Лок разбира това, което е обект на разума, когато човек мисли или това, с което умът може да бъде зает, когато мисли. Идеите битуват в съзнанието. Техният произход е от значение, защото в съзнанието не се отразява действителността, а представата за действителността, под формата на идеи, които се пораждат пак там. Според Джон Лок в същността на опита не се отразява дадена обективната действителност, а идеите, които тя поражда в съзнанието. Знанието възниква като резултат на осмислянето на първоначалните идеи. Критерий за истинността на познанието е възможността да се снемат сложните идеи в по-прости до момента, в който понататъшен анализ е невъзможен.

Джон Лок се позовава на психологическото познание. Посочва, че логическите принципи за противоречието и твърдеството са неизвестни за децата, болните и изоставашите. Вродени идеи може да се признават само на безтелесна субстанция. Психиката на човек е бял лист. Философията трябва да разбере как той се запълва – какъв е произхода на човешките представи. Лок поставя като основен въпроса – по какъв начин от отделните човешки усещания се образува цялостното

съдържание на личността. Смята, че цялото съдържание на психиката е изменения на усещанията. Началната точка на познавателния процес се търси по два различни начина – в сетивата или разума, в опита и в мисленето, в емпиричното и в рационалното. Рационалното познание се счита за априорно. Човешкото знание е съвкупност от събрани в разума вечни и неизменни форми на мисленето. Те карат човек се вглежда не в собствения си вътрешен свят на нравствени норми, а да открива всеобщите истини за цялата действителност. Емпиричното познание дава съдържанието на знанието в описанието на опита. Сетивата преработват идващата отвън информация за света. Разумът има второстепенна позиция, защото по думите на Лок “в разума няма нищо, което преди това да не е било в сетивата.” По този начин Лок твърди, че природните закони не са буквално и ясно вписани във всяко човешко съзнание по произход, а трябва да бъдат открити чрез усилен размисъл и разсъждения.

Джон Лок поставя под въпрос възможността за наличието на вродени идеи, поради твърдението, че истинската същност на природата някога може да се разбере. Вечните идеи са действително неразличими като познание на бога и в същото време те са основата на познаването при всяко сигурно познание. Следователно дали онова, което е познаваемо се познава във вечните идеи, защото „... някои неща само съществуват, други съществуват и живеят, трети съществуват, живеят и разсъждават ...” Единствени обекти на познанието са собствените идеи. Самият факт на притежание на познавателна способност от човека говори против вродеността на знанието. Нещо повече – вродените идеи могат да представляват признаци на разстроено въображение, а тези които разчитат на тях, а не на сетивата си да изпаднат в заблуда.

Джон Лок достига до идеята, че човек има усещания за отделните неща, но няма усещания за общото, за връзката. Следователно всяко общо измерение е човешка субективност, човек вмениява на нещата обща субективност. Човек не може да достигне до субстанцията като всеобщност, но тя трябва да се допусне, защото не може да се обясни обединението на качествата на нещата. “... Качествата не могат да съществуват без подпорка, която ги поддържа. Тази подпорка ще наречем субстанция.”

Идеите за качества отразяват начините, формите на реакция на човешкото тяло, когато върху него въздействат външни сили. Лок уточнява, че качествата не са плод на човешката фантазия, те са по своя източник обективни. Те приличат на предметите така, както движението на своята причина. Допуска, че първичните качества предизвикват идеи за вторичните качества, при сблъсъка със сетивното. Всичко е въпрос на комбинация от усещания.

Обектите съществуват за субекта като особен клас от представи, които оформят познавателните способности на човешкото съзнание. Джон Лок твърди, че преди да познава нещата, човек трябва да познава познавателните си способности. Следователно не съществуват вродени идеи, цялото познание се ражда в опита; при раждане разумът е “чиста дъска”; няма нищо в интелекта, което преди това да не е било в сетивното. Обективната природа като истински предмет на изследване може да бъде опозната само чрез опита. Такава истина е необходима за човека, за да открие чрез нея смисъла на всичко съществуващо и на всяко съществуващо. Източникът на идеите е двоен от една страна чрез усещане - телата от обективната действителност пораждат в съзнанието идеи чрез тласък; а от друга - чрез осмисляне.

Джон Лок предлага и прилага идеята, че единствен източник на човешкото познание е опита, като поставя проблема за границите и възможностите на човешките познавателни способности. Интелектът е чиста способност за познание, която няма свое съдържание, а съдържанието на разума е резултат на опита. Познанието на материалния свят, на природата има същите граници като опита. Познанието се отнася до тези обекти, които опита може да обхване. То е продукт на развитието на природознанието, развитието на механиката и математиката. За Лок сетивността гарантира критерии за истинността на нещата, подобно на Епикур, за когото истината е сетивната очевидност.

III. В езика на Лок всички идеи идват от опита. Всеки индивид може да разбира всичко в заобикалящия го свят, като за целта използва определени категории, които изразяват възгледите за света. Различните проявления на битието се предпоставят от опознаването /рефлексията/ на вътрешните психически състояния. Осмислянето на действителността се извършва в определени вродени мисловни рамки, чиито граници се променят в хода на човешкия живот.

Първичен е външния опит – душата може да възприема себе си само чрез материал от

външната среда. Вътрешния опит предполага душевната дейност като чисто вътрешен акт, подлежащ на схващане, независимо от съдържанието и обекта. Лок приема, че не съществува качествена разлика между външния и вътрешния опит. Няма нищо външно, човек разполага само със знаците на обектите. Така Лок изпада в логическа непоследователност.

Знанието възниква като разнообразна познавателна дейност на ума върху простите идеи. Тази дейност е последователна съвкупност от действия по разбирането – различаване, свързване, абстрахиране. Следователно критерий за истинността на познанието е свеждането на сложните идеи до по-прости. Чрез това разлагане са открива съответствието или несъответствието между тях: тъждество или разлика, отношение, съвместно съществуване или връзка, реално съществуване. Тези четири отношения между идеите отразяват степените на познанието. То е интуитивно, когато умът възприема съответствието или несъответствието между две идеи непосредствено чрез самите тях, без намесата на друга идея. Демонстративното познание е второто по степен и е опосредено чрез сравнение с други идеи. Третата степен познание е опитното, защото за установяването на съответствието е необходим опита, доколкото не се познават реалната същност на телата, от която зависят техните емпирично установими свойства.

Погледнато по този начин, разликата между първични и вторични качества се отнася до разликата между реална и номинална същност. Лок прави това ново разграничение в хода на проучване на естеството на материалните неща, и в подлагане на схоластичните идеи за "вещество" и "същност" на критичен преглед.

Джон Лок твърди, че за да не бъде човешкото същество единствено биологичен индивид, за да може да се идентифицира и като социален индивид, е необходимо да притежава освен природен и социален опит. Тази идея на Лок е възприета и развита. В дефинициите, предлагани от различни философски школи и направления, общото е акцентът върху опита като съвкупност от знания и умения, които индивидът придобива в непосредственото си взаимодействие със заобикалящия го свят. В историята на философията тълкуванията на този феномен и на значимостта му за познавателния процес заемат диапазона от пълното му отхвърляне (при крайния рационализъм/ до издигането му в единствен източник на достоверни знания /емпиризм).

Опитът се определя най-често като сетивно-емпирично отражение на външния свят, като познание на действителността, основаващо се на практиката. Чрез опита се реализират процесите на социалното, историческото и културното наследяване.

Понятието социален опит, разглеждан като индивидуален социален опит, представлява важен компонент на социализацията, който се дефинира като съвкупност от духовни и нравствени ценности и нагласи на личността, придобити в резултат от взаимодействието на човека с другите хора, с обкръжаващия го свят в различни културни сфери на неговите жизнени дейности. Социалният опит има различни равнища, а овладяването им зависи от активното съществуване на човека в обществото в две важни насоки: удовлетворяване на собствената му необходимост от извършване на различни жизнени дейности и оказване на влияние върху обкръжаващата го среда. За разбирането на опита като философско понятие от съществено значение се оказват два елемента: действителността и субектът. Различията в гледните точки се дължат на акцента върху един от двата елемента и на виждането за тяхното взаимодействие: като пасивно съдържание на съзнанието или като практическо въздействие на човека върху външния свят, а също и като резултат от това взаимодействие между действителността и човека. Обикновено се посочват два основни процеса в придобиването на социален опит: усвояване на ценностни ориентации, на нравствени норми, на модели за взаимоотношения между хората и формиране на отношение към себе си и към света, реализиращо се в различните дейности, които изпълнява индивидът, а също и в поведението му и във взаимодействието с другите хора.

IV. Пренасочването на теологичното мислене в епохата на Реформацията от богоцентризм към христоцентризм налага убеждението, че обществото няма никакъв смисъл без човека. Това е новата философска трактовка за мястото и смисъла на човека в света. Основната задача на философските теории е обосноваване на стратегията на жизненото поведение на всеки индивид. Изследователите на божествените текстове, насочват усилия не към изучаване на основанията за проявленията на божията воля, а акцентират върху нейното интерпретиране от човешкото съзнание. „Опит върху човешкото познание”, „Писма за толерантността”, „Два трактата за управлението” са

силно повлияни от теологията и са посветени на човека като най-великото божествено творение с неговите мисли и действия. Библейският дух, пречупен през призмата на духа на времето, е определящ за творчеството на Джон Лок. Точната дата на написването на двата трактата за управлението не е от съществено значение. Един прецизен анализ на езика на произведенията би могъл да докаже кога точно през втората половина на XVII век са създадени тези произведения. Още повече, че Лок сам посочва, че това не е пълният текст, затова не бива да се презюмират никакви специални намерения.

Прекаленото вглеждане в съдържанието на двата трактата за управлението измества въпроса от другите произведения на Джон Лок, които имат не по-малка стойност и значение в наши дни във века на всеобща глобализация. А глобализация без толерантността като неин фундамент е немислима и неосъществима. В „Писма за толерантността” Лок излага своите мисли на гражданин на света, за когото всеобщата търпимост е залог за ред и хармония в обществото. В толерантността той вижда панацеята, която от една страна ще запази идентичността на отделната личност, а от друга - ще ѝ позволи да се впише адекватно в обществените отношения.

V. Икономическите творби на Джон Лок заслужават отделно внимание. Те са част от икономическата теория, но подобно на философските му съчинения не достигат такова значение като политическите му трактати. Тези творби имат тясно практическа насоченост и се отнасят до решаването на икономически проблеми, прераснали в политически. Като резултат от морските експедиции на Великите географски открития се създават условия за развитие на търговията, за достъп до евтина работна ръка от новоколонизираните територии и увеличаване на производството. По този начин се разширява обхвата на стоково-паричните отношения и се ускорява увеличението на стоково-търговския капитал. Държавата започва да се намесва в пазарните отношения, които до този момент се регулират като спонтанен ред. С налагането на производствени отношения от нов тип нараства и нуждата от ново разбиране за финансовата система.

Изследването на Лок върху лихвените проценти е показателно по отношение на нарастващото недоволство от намесата на държавата в търговските отношения. Свободното договаряне на последиците при неизпълнение на търговски сделки и определяне на съответния лихвен процент се заменят от държавно регулирани правила. Доколкото парите са колелата на търговията подобно вмешателство според Лок е нарушение на естествените закони за обмяната на блага и затова е необходимо ограничаване на държавната намеса. Като средство за решаване на проблема Лок предлага да се създаде единна валутна система.

REFERENCES

- Bernasconi, R. Locke and the Event of Appropriation: A Heideggerian Reading of “Of Property. Current Continental Theory and Modern Philosophy. Northwestern University Press. 2005
- Falckenberg, R. History of Modern Philosophy y. BiblioBazaar 2006
- Francks, R. Modern Philosophy. The Seventeenth and Eighteenth Centuries. London, 2003
- Ferguson, Paul R., Glenys J. Ferguson, R. Rothschild. Business Economics. SF, 1993.
- Montag, W. On the Function of the Concept of Origin: Althusser’s Reading of Locke Current Continental Theory and Modern Philosophy. Northwestern University Press. 2005
- Price, J. Understanding Philosophy. NY 2008
- Bonaventure. (2008). Selected Works. Sofia: Publishing House St. Kliment Ohridski University (**Оригинално заглавие:** Бонавентура. (2008). Избрани произведения. София: УИ "Св. Климент Охридски")
- Anthology of Tolerance (2002). Sofia: Publishing House NBU (**Оригинално заглавие:** Антология на толерантността. (2002). Избрани произведения. София: УИ НБУ)
- Aristotle. (2018). On the Soul. Sofia: Publishing House Iztok zapad (**Оригинално заглавие:** Аристотел. (2018). За душата. София: Изток Запад)
- Locke, J. (1972). An Experience with Human Reason. Sofia: Publishing House Nauka I izkustvo (**Оригинално заглавие:** Лок, Дж. (1972). Опит върху човешкия разум. София: Наука и изкуство)
- Pancheva, E. (2001). Avoiding Similarities: An Experience with Renaissance Culture. Sofia: Publishing House St. Kliment Ohridski University (**Оригинално заглавие:** Панчева, Е. (2001).

Разбягване на подобията: опит върху ренесансовата култура. София: УИ "Св. Климент Охридски")

Holbach, P. (1984). System of Nature. Sofia: Publishing House Nauka I izkustvo (**Оригинално заглавие:** Холбах, П. (1984). Система на природата. София: Наука и изкуство)

Schopenhauer, A. (2020). The World as Will and Representation. Sofia: Ciela (**Оригинално заглавие:** Шопенхауер, А. (2020). Светът като воля и представа. София: Сиела)
<http://liternet.bg/publish7/kaleksova/ezikoviiat-opit.htm>

Докладът отразява резултати от работата по проект No 2025-ЮФ-01, финансиран от фонд „Научни изследвания“ на Русенския университет.“